

Dunja Andrić*
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Sanja Kiproski**
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Savremena percepcija vojnih toposa u urbanom jezgru Beograda: Studija slučaja kasarne VII puka

SAŽETAK

Poslednje decenije XIX veka obeležene su naglim rastom i jačanjem srpske vojske, nastalih kao logičan epilog sticanja državne samostalnosti i korenitih političkih reformi. Iz potrebe za jačanjem vojne infrastrukture izgradnjom specifične tipologije objekata, vojska postaje naročito značajan naručilac u sferi arhitekture, angažujući na svojim projektima neke od najznačajnijih graditelja domaće arhitektonske scene. U cilju isticanja autoriteta institucije vojske, ideja o militarizaciji urbanog jezgra Beograda je materijalizovana na prostoru orijentisanom oko ulica Nemanjine, Kneza Miloša i Resavske. Upravo se kao važan segment ovog procesa ističe i izgradnja Kasarne VII puka (1901), izvedena prema planovima renomiranog arhitekta Ministarstva vojnog, Dragutina Đorđevića (1866–1933). Dosledno implementiranim modernim postulatima, preuzetim iz naprednih evropskih država, ona je imala zapaženu ulogu u daljem razvoju arhitektonskih objekata srodne namene. Pored važnosti koju je posedovala u pomenutim procesima, Kasarna VII puka je svojim likovno-umetničkim karakteristikama

* dunjakarlo1@gmail.com

** sa.kiproski@gmail.com

zavredela zapaženo mesto u evoluciji srpskog arhitektonskog akademizma, što potcrtava i činjenica da je 1992. godine ustanovljena za spomenik kulture. Međutim, usled promenjenih socio-političkih okolnosti, Kasarna VII puka je danas suočena sa brojnim procesima i mehanizmima savremenog trenutka, koji teže da izmene prvobitnu vojnu ulogu i namenu, ali i naruše njenu urbanističku i gradotvornu dimenziju. Determinisanost i neminovnost pomenutih faktora uslovili su da primarni cilj ove studije predstavlja problematizovanje i ispitivanje perspektiva i modaliteta funkcionisanja predmetnog objekta u znatno promenjenim aspektima društvene stvarnosti. Planirani globalistički programi preinačavanja neposredne urbane matrice, njena demilitarizacija i prenamena, artikulisali su potrebu da se ponude potencijalna razrešenja za održanje vojnih objekata na primeru Kasarne VII puka.

KLJUČNE REČI: *Kasarna VII puka, vojni objekti, akademizam, globalizacija*

UVOD

U savremeno doba evidentni su sve prisutniji problemi i izazovi u urbanom prostoru, podstaknuti različitim društvenim strujanjima, primarno fenomenom globalizacije, koji se neretko negativno reflektuju na graditeljsko nasleđe i razgrađuju viševjekovni identitet urbanih mikro i makrocelina. Iz potrebe da se očuvaju vredni primeri novije srpske arhitekture, materijalni i simbolički locus-i pamćenja i važni činioci kreiranja kolektivnog identiteta, gotovo kao imperativ nameće se potreba za osmišljavanjem i detaljnom razradom mehanizama i metodologije njihove zaštite, te funkcionisanja unutar drastično izmenjenih kulturnih obrazaca i narativa.

Upravo tim procesima doveden je u pitanje i identitet značajnog vojnog toposa, devetnaestovekovnog zdanja Kasarne VII puka u Beogradu, koja predstavlja fokus ove studije.¹ Okolnosti njene izgradnje, kao i fenomen intenziviranog podizanja konkretne tipologije kasarni u direktnoj je korelaciji sa osobenostima društveno-političkog konteksta datog istorijskog trenutka. Naime, poslednje decenije XIX veka obeležio je nagli rast i jačanje srpske vojske, koji predstavljaju logičan epilog sticanja državne samostalnosti (1878) i

1 U nacionalnoj istoriografiji zdanju Kasarne VII puka u Beogradu posvećena je određena pažnja, ali njene osobenosti nisu potpunije sagledane. O zgradi Kasarne VII puka videti: Stojanović, 1912; Manević, 1972; Bogunović, 2005; Nestorović, 2014.

korenitih političkih reformi (1882). Iz potrebe za širenjem vojne infrastrukture, samoreprezentacije, te konačno konstituisanja nacionalnog identiteta kroz arhitekturu, vojska postaje naročito značajan naručilac, angažujući na svojim projektima neke od najznamenitijih srpskih graditelja (Kadijević, 2023: 65–66). Upravo je za potrebe izgradnje Kasarne VII puka Ministarstvo vojno uposloilo renomiranog arhitektu i profesora Velike škole, kasnije akademika, Dragutina Đorđevića.²

KREATIVNA BIOGRAFIJA: ARHITEKTA DRAGUTIN ĐORĐEVIĆ (1866–1933)

Dragutin Đorđević je rođen 1866. godine u Loznici, a, nakon završene osnovne škole u Krupnju, srednjoškolsko obrazovanje je nastavio u valjevskoj gimnaziji. U potrazi za ustanovama koje će mu pružiti što kvalitetnije školovanje, odlučio je da samostalno pređe u Beograd, gde je najpre maturirao u Realnoj gimnaziji, da bi potom upisom na Tehnički fakultet Velike škole jasnije trasirao smer svog budućeg profesionalnog usmerenja. Odličan uspeh osigurao mu je državnu stipendiju, koja mu je omogućila da izučava arhitekturu na uglednoj Tehničkoj školi u Karlsruheu (Die Hochschule Karlsruhe), važnom evropskom obrazovnom centru (Mišić, 2022).³ Ovo neprocenjivo iskustvo studiranja dozvolilo mu je intenzivnu razmenu ideja i neposredno sticanje znanja od uvaženih autoriteta evropske kulturne scene, što je umnogome oblikovalo njegovu arhitektonsku misao. Neposredno po diplomiranju i polaganju stručnog ispita,⁴ Dragutin Đorđević se vratio u Beograd dobivši zaposlenje u Ministarstvu građevina (Manević, Domljan, Šumi, Štraus, Konstantinovski, Milić, 1986: 20), u kojem je radio do 1905. godine, kada

2 Više o Dragutinu Đorđeviću: Nestorović, 1937; Nestorović, 1974, 141–169; Božunović, 2005; Nestorović, 2014; Kadijević, 2007, 538–539; Manević (ur.), 2008; Đurić Zamolo, 2011.

3 Dragutinu Đorđeviću je stipendiju za studiranje u inostranstvu dodelilo Ministarstvo građevina.

4 Diplomu je stekao 1893. godine.

je postavljen za vanrednog profesora novoosnovanog Univerziteta,⁵ dominantnije se posvetivši nastavno-pedagoškoj praksi.⁶ Kratak period svog delovanja proveo je i u Ministarstvu vojnom, gde se iskazao kao uspešan projektant mnogih vojnih objekata.⁷ Za svoje zasluge i dostignuća na polju arhitekture Srpska kraljevska akademija ga je proglasila 1920. godine za dopisnika Akademije umetnosti. Penzionisan je 1933. godine, na lični zahtev, a iste te godine je i preminuo u Beogradu.

Zahvaljujući intelektualnom ovaploćenju na prestižnoj nemačkoj školi, studioznom pristupu i kompleksnoj arhitektonskoj logici, Dragutin Đorđević se u stručnim krugovima nametnuo kao značajan autoritet, čiji su stavovi i mišljenja bili veoma uvažavani. Tokom svoje višedecenijske karijere realizovao je, samostalno i u koautorstvu, zapažen broj istaknutih objekata širom Kraljevine Srbije, kasnije i Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, uključujući i zdanja Druge i Treće beogradske gimnazije, valjevske gimnazije, Srpske kraljevske akademije i Univerzitetske biblioteke. Stilska opservacija prosedea predmetnog arhitekta svedoči da je čvrstu bazu pronalazio u akademizmu, i to naročito u njegovim nemačkim uzorima, razvivši zrelu i elaboriranu varijantu akademističkih postulata i estetike (Kadijević, 2005: 331). Đorđevićovo vrlo promišljeno redefinisane krutih formi akademizma unošenjem određene dekorativnosti, te usaglašavanje opšteg izraza sa definisanom namenom građevine, nesumnjivo je doprinelo tokovima evropeizacije i modernizacije srpskog graditeljstva. Po pitanju opšte tipologizacije njegovih ostvarenja, može se zaključiti da u opusu ovog graditelja preovlađuju reprezentativni objekti javne namene, poput različitih administrativnih, školskih, kulturno-obrazovnih i vojnih zgrada. Među njima se ističe i veliki broj kasarni širom Kraljevine, uključujući i beogradsku Kasarnu VII puka, prepoznatljivu po svojoj monumentalnosti i arhitektonskoj inventivnosti.

5 Na Tehničkom fakultetu Univerziteta u Beogradu Dragutin Đorđević je predavao na predmetima: *Projektovanje javnih zgrada*, *Gradenje predračuna*, *Nauka o građi*, *Arhitektonski problemi*. Više o organizovanju nastave na Tehničkom fakultetu videti: Nestorović, 1996.

6 Još od 1898. godine Đorđević je paralelno negovao pozive nastavnika i graditelja, s obzirom na to da je radio kao honorarni profesor tadašnje Velike škole.

7 Iz ove faze stručnog delovanja arhitekta Dragutina Đorđevića ističe se veliki broj kasarni, uključujući, između ostalog, i kasarne u Čačku, Užicu, Vranju.

KASARNA VII PUKA

Podignuta na samom kraju XIX veka, na uglu dveju ulica – Nemanjine i Resavske – zgrada Kasarne VII puka predstavljala je jednu od prvih modernih kasarni Srbije.⁸ Markantna ugaona pozicija omogućila je formiranje tri reprezentativne fasade visokog umetničkog dometa. Koncipirane u duhu akademizma, sa evidentnim evokacijama elemenata nemačke renesanse i suptilnom polihromijom, doprinele su opštoj likovnosti šire ambijentalne sredine (Đurić Zamolo, 2011: 110). Organizacija fasada prati karakterističnu tripartitnu elevaciju, sa jasno definisanim ritmom i proporcijom otvora po zonama, te potenciranim rizalitim poljima, čime je ostvarena dinamika kompozicije i alternacija punih i praznih površina. Centralna, ugaona partija je dodatno oživljena formiranjem dveju kula, kvadratnih osnova i konusnih kubeta, koje unose romantičarski momenat u celokupnu viziju. Njihovo stilsko izvoriste predstavlja ju srednjovekovni fortifikacioni objekti, što nesporno korespondira sa vojnim identitetom ove zgrade. Suptilnu medievalnu referencu sugeriše i odluka arhitekta da pravougaone prozore partera zameni na spratu biforama. Ideal harmonije i ravnoteže dosledno je materijalizovan, sa identičnim ritmom fenestracije svih nivoa, i pozicioniranjem glavnog kolskog prolaza u osi centralne simetrije, koja je u visini atike apostrofirana izvođenjem edikule sa grbom. Atički pojas podužnih fasada dodatno je usloženjen apliciranjem balustrada i punih skulptura. Analizom arhitektonske kompozicije može se zaključiti da je Dragutin Đorđević, sledeći uverenje da namena objekta određuje i njegovu stilsku koncepciju, kreirao arhitektonsko delo koje spoljnim oblikovanjem u potpunosti odgovara svojoj nameni. Ova zamisao naglašena je i kroz retorički koncipiranu i efektno plasiranu heraldičku dekoraciju u vidu državnih i vojnih znamenja (Slika 1) (Bogunović, 2005: 790).

8 U dosadašnjoj istoriografiji nije uspostavljen naučni konsenzus po pitanju tačne godine izgradnje Kasarne VII puka, te se nailazi na različita datovanja, koja se kreću od 1895. do 1901. godine.

Slika 1. Zgrada Kasarne VII puka, fasadna dekoracija, detalj
(izvor: Zavod za zaštitu spomenika kulture grada Beograda;
https://beogradskonasledje.rs/katalog_kd/kasarna-vii-puka)

Građevina je prvobitno sadržala prizemlje i jednu etažu, ali je po završetku Prvog svetskog rata dozidana. Naknadna intervencija na formiranju dodatnog sprata, prema nacrtima arhitekta Božidara Vukićevića,⁹ nepovoljno je uticala na siluetu građevine i njene vizuelne dominante. Iako stilski adekvatno uklopljena, ona je umanjila visinsku, a time i opštu prevlast kula kao žižnih tački arhitektonskog ansambla (Slika 2).

Slika 2. Zgrada Kasarne VII puka, opšti izgled pre i nakon dogradnje drugog sprata
(izvor: Zavod za zaštitu spomenika kulture grada Beograda;
https://beogradskonasledje.rs/katalog_kd/kasarna-vii-puka)

9 https://beogradskonasledje.rs/katalog_kd/kasarna-vii-puka

Koncipirajući osnovu objekta, arhitekta je razvio dvotraktno rešenje, razučene kompozicije, sa dva podužna krila organizovana oko centralnog, zasečenog ugla, u kome su smeštene reprezentativne prostorije i glavna čvorišta vertikalne komunikacije. Stoga, i u pogledu izrade planova osnove može se primetiti logika prožimanja funkcije i namene objekta, gde je svaka celina podređena vojnom karakteru zdanja.

U naučnoj istoriografiji zdanje Kasarne VII puka visoko je pozicionirano na razvojnoj vertikali ne samo stvaralaštva Dragutina Đorđevića, već i srpskog arhitektonskog akademizma. Visoka estetska vrednost objekta otelotvorena je kroz adekvatne i harmonične međuodnose zasebnih činilaca u građenju celine, proisteklih iz autorovog zrelog poimanja akademističkih matrica. Ovo potcrtava i činjenica da je Kasarna VII puka 1992. godine ustanovljena za spomenik kulture.¹⁰ Takođe, ona zauzima zapaženo mesto u evoluciji tipologije vojnih objekata, jer su njenom izgradnjom implementirane određene novine zasnovane na zapadnoevropskim normativima. Svojom pojavnošću umnogome je doprinela formiranju vizuelnog identiteta i vojnog karaktera okolnog urbanog ambijenta, te jačanja nacionalnog duha i reprezentacije moći Srbije.

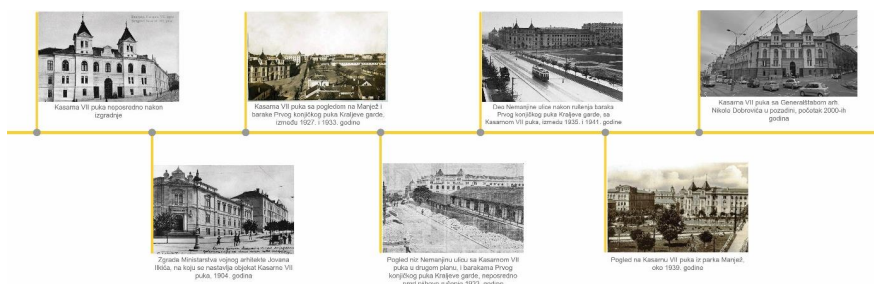
Mada u prestonici Kraljevine tokom XIX veka nije postojao prostor eksplicitno predodređen za smeštanje vojnih objekata, usled potrebe za ostvarivanjem što bolje efikasnosti i urbane bezbednosti težilo se da oni budu u neposrednoj blizini jedni drugih (Ilić, 2017: 40), što je i realizovano na prostoru nekadašnjeg zapadnog Vračara, na potezu ulica Resavske, Nemanjine i Kneza Miloša (Nedić, 1976; Ćirić, 2021). Kasarna VII puka upravo je jedan od objekata kojima je materijalizovana ideja o militarizaciji pomenutog prostora. Započeta kroz izgradnju Ministarstva vojnog (Jovan Ilkić, 1895), Oficirskog doma (Jovan Ilkić i Milorad Ruvidić, 1895), Vojne akademije (Dimitrije T. Leko, 1899), ideja o formiranju vojno-upravnog centra nastavljena je u periodu između dva svetska rata, sa zapaženim primerom zgrade Generalštaba (Viljem Baumgarten, 1924–1928), a ovaploćena je i nakon Drugog svetskog rata kroz kompleks Državnog sekretarijata za narodnu odbranu (Nikola Dobrović, 1955–1965) (Slika 3). Simptomatično je da se može uočiti gotovo šablonska pravilnost trenutaka izgradnje pomenutih objekata kojom se potvrđuje teza da se u turbulentnim periodima, bilo kriznim ili formativnim, aktue-

10 Odluka o proglašenju, Službeni list grada Beograda, br. 26/92.

lizuje potreba za intenziviranom gradnjom vojnih objekata, koji bi podcrtali njen autoritet.

Slika 3. Hronološki prikaz geneze predmetne urbane celine Beograda

(izvori: Zavod za zaštitu spomenika kulture grada Beograda; https://beogradskonasledje.rs/katalog_kd/kasarna-vii-puka; https://sr.wikipedia.org/sr-el/Краљева_гарда#/media/Datoteka:Barake_Kraljeve_garde_u_Nemanjinoj.png; https://www.paluba.info/smf/index.php?topic=3836.390#google_vignette; <https://kaldrma.rs/ukloniti-stale-i-konjusnice-da-bi-nastali-park-i-pozoriste-manjez/>)

Već više od jednog veka prisutna u urbanom tkivu Beograda, Kasarna VII puka je nesumnjivo imala aktivnu ulogu u definisanju okolnog prostora, a u sociološkom smislu i ulogu definisanja identiteta pojedinca i lokalne zajednice. Ona je time participirala i u kreiranju kolektivnog i individualnog pamćenja. Međutim, njena funkcija u tom procesu neposredno je uslovljena različitim društveno-ekonomskim dešavanjima unutar društvene zbilje, a time i urbanističkim promenama u njenom okruženju, koje neminovno utiču na delovanje i dominaciju ovog objekta u prostoru. Jedna od prvih većih urbanih transformacija u neposrednoj blizini zgrade Kasarne VII puka, zapravo na istoj parceli, realizovana je u periodu između 1955. i 1965. godine izgradnjom kompleksa Generalštaba vojske, arhitekta Nikole Dobrovića. Dvočlani markantni ansambl monumenatalnih razmera umnogome je izmenio graditeljski pejzaž, ali je i dodatno naglasio vojni karakter ovog gradskog poteza.

NOVE PERSPEKTIVE: ODRŽIVOST I ADAPTIVNE PRENAMENE GRADITELJSKOG NASLEĐA

Promene društvenih potreba u savremenom trenutku uslovile su da brojni objekti, uključujući i Kasarnu VII puka, postepeno gube svoju inicijalnu namenu, te postaju dodatno izloženi arhitektonsko-

-urbanističkim promenama, koje mogu dovesti do njihove modifikacije, drastičnog narušavanja gradotvorne komponente, pa čak i do njihovog potpunog nestanka. Fenomen koji značajno ugrožava graditeljsko nasleđe na različitim nivoima (arhitektonskom, urbanističkom, istorijskom, semantičkom) je jasno determinisan i neminovan globalizacijski proces (Kadijević, 2019; Kadijević, 2019a), koji iziskuje da se u što kraćem periodu pruže brižljivo osmišljene strategije očuvanja vojnog arhitektonskog fonda. Evidentno je da u savremenom trenutku, sa znatno drugačijim društvenim potrebama, postoji tendencija državnog vrha za demilitarizacijom užeg jezgra Beograda. Premeštanje vojnih ustanova i njene administracije iz zgrada izvorno namenjenih za vojsku otvara pitanja njihove adaptivne prenamene, očuvanja identiteta i integriteta. U ovakvoj konstelaciji, promena namene objekata čini se kao jedino potencijalno rešenje u očuvanju ove tipologije od nestanka. Iako je degradativnim efektima marketinškog toka globalizacije izložen veliki broj arhitektonskih objekata, čini se da je ova konkretna tipologija njima posebno ugrožena. Usled specifičnog fortifikacionog karaktera i jedinstveno koncipiranog prostornog rešenja, koje je u skladu sa njihovom vojnom namenom, vrlo je složeno odrediti adekvatnu ulogu ovih objekata u današnjem trenutku. Stoga, neophodno je aktuelizovati ideju o formiranju određenih timova stručnjaka srodnih vokacija (arhitekata, istoričara umetnosti, konzervatora) koji bi kroz multidisciplinarni pristup, na konkretnim studijama slučaja, najpotpunije sagledali izloženi problem, te predložili strategije njegovog rešavanja, već pokrenute na međunarodnom nivou (DEH, 2004; Günce & Misirlisoy, 2014; Schliemann and Mullin Kotval-K, 2017; Grcheva, 2019). U suprotnom, Kasarna VII puka, ali i drugi vojni objekti, suočiće se sa problemom trajnog nestanka iz urbanog jezgra Beograda. Pozicionirani na atraktivnoj prestoničkoj lokaciji, oni grade urbanistički pejzaž Beograda, a njihovom degradacijom duhovno bi se razgradio identitet grada, kao i memorijski potencijal koji oni poseduju.

Destruktivne efekte globalizacije na graditeljsko nasleđe, kao i neadekvatne prenamene vojnih objekata ilustruje i činjenica da su od 2012. godine sve prisutnije tendencije da se kompleks Generalštaba, zbog svoje atraktivne lokacije, prenameni u profitabilni multifunkcionalni objekat poslovno-ugostiteljske namene (Popadić, 2018; Đorđević, 2018). Takve težnje doživele su kulminaciju upravo 2024. godine, a pod direktnim globalizacijskim imperativima, koji

favorizuju kapital nad istorijsko-umetničkim vrednostima objekata. Različite ideje, koje promovišu radikalna poništenja i transformacije okolnog prostora, ne samo da bi dovele do destrukcije i urbanističko-arhitektonskog kolapsa mikroceline, već bi se odrazile na mnogo širem, makronivou i potpuno bi narušile identitet grada i kolektivnu memoriju. U takvoj konstelaciji vizuelni identitet Kasarne VII puka, njeni značenjski i aksiološki slojevi, bili bi u celosti razgrađeni. S obzirom na navedeno, čini se da je prilagođavanje vojnih objekata savremenom kontekstu, kroz adekvatne, adaptivne prenamene, jedini način njihovog očuvanja, te predstavlja nužnost od visokog društvenog značaja.

U dosadašnjoj praksi, a na liniji uspešnih evropskih primera, najčešće se aktuelizuju ideje o ustupanju vojnih objekata kulturnim i obrazovnim ustanovama – muzejima ili bibliotekama. Jedan od novijih primera takve prenamene predstavlja nekadašnja zgrada Vojne akademije, delo etabliranog arhitekta Dimitrija T. Leka (1863–1914), koja je 2006. godine ustupljena Muzeju grada Beograda, a potom su za nju izrađeni detaljni projekti prenamene, kako bi se prostor prilagodio muzejskim potrebama.

Već decenijama, u najširoj kulturnoj javnosti kontekstualizuje se i namera o prenameni Kasarne VII puka, te njenom ustupanju gradu Beogradu. Još 2003. godine pokrenuta je inicijativa da se ona adaptira za potrebe Muzeja grada Beograda (Borba, 2003: 11), da bi zatim bila potencirana zamisao da se objekat prenameni za funkcionisanje Gradske biblioteke. Uzimajući u obzir prostornu dispoziciju objekta, čini se da je tendencija o adaptiranju zgrade Kasarne VII puka za potrebe Biblioteke grada Beograda adekvatna, te da bi time zadovoljila potrebe savremenog društva i objektu omogućila poželjno inkorporiranje u novi socijalni kontekst.

Takođe, kao varijante adaptivne prenamene Kasarne VII puka, koje nude strategije dugoročnog rešenja regeneracije i revitalizacije ove tipologije, trebalo bi razmotriti potencijalnu adaptaciju u objekat administrativne funkcije, studentskog doma ili istraživački institut. Oni su, usled svojih kompozicionih shema unutrašnjeg prostora, kompatibilni sa prostornom koncepcijom Kasarne VII puka, dok istovremeno predstavljaju materijalno isplativa rešenja jer ne zahtevaju drastične modifikacije enterijerskog segmenta kako bi se prilagodile novoj nameni. Ovaj pristup bi omogućio uključivanje

objekta u tendencije savremenog društva, te doprineo razrešenju eventualnih socijalnih problema.

ZAKLJUČAK

U likovno-arhitektonskim osobenostima, fortifikacionoj semiotici, kao i naročitoj gradotvornoj dimenziji ogleda se višestruka vrednost zdanja Kasarne VII puka. Stoga, ona zavređuje istaknuto mesto u istoriji beogradske arhitekture i neophodno je brižljivo osmisliti strategiju što potpunijeg očuvanja njenog arhitektonskog integriteta. Mada bi predložene eventualne promene namene objekta jednim delom izmenile njegov karakter i inicijalni komunikacioni potencijal, s obzirom na to da su vizuelni identitet, kao i unutrašnje rešenje ove građevine u potpunosti zasnovani na vojnoj nameni, jasno reprezentovanoj kroz slojevito arhitektonsko rešenje, treba uzeti u obzir da su ovakve prakse gotovo nužne u današnjem trenutku. Uprkos tome što je evidentno da promena namene ove specifične tipologije u sebi nosi semantičku nedoumicu o tome da li objekat može zadržati svoj istorijski identitet i svoje vrednosti ukoliko se njegova funkcija promeni, treba imati u vidu da je adaptivna prenamena, kao održiv model regeneracije, pre svega u službi lokalnih zajednica, sa ciljem da omogući bolje funkcionisanje socijalne strukture.

LITERATURA

- Anonim. (2003). Čeka se na raspodelu imovine: Kasarna za Muzej grada, *Borba*, 6–7. decembar.
- Bogunović, S. (2005). *Arhitektonska enciklopedija Beograda XIX i XX veka* (I–II). Beograd: Beogradska knjiga.
- Ćirić, K. (2023). *Područje uz Ulicu kneza Miloša*. Beograd: Zavod za zaštitu spomenika kulture grada Beograda. [Ћирић, К. (2023). *Подручје уз Улицу кнеза Милоша*. Београд: Завод за заштиту споменика културе града Београда].
- DEH. (2004). *Adaptive reuse: Preserving our past, building our future*. Canberra: Department of Environment and Heritage, Commonwealth of Australia.

- Dorđević, A. (2018). Stvaranje i rušenje vojnog identiteta na primeru zgrade Dobrovićevog Generalštaba. *Kultura*, 159, 248–259. [Ђорђевић, А. (2018). Стварање и рушење војног идентитета на примеру зграде Добровићевог Генералштаба. *Култура*, 159, 248–259].
- Đurić Zamolo, D. (1981). *Graditelji Beograda 1815–1914*. Beograd: Muzej grada Beograda. [Ђурић Замоло, Д. (1981). *Градитељи Београда 1815–1914*. Београд: Музеј града Београда].
- Grcheva, O. (2019). Cultural Benefits of Former Military Buildings' Re-use: Public Room, Skopje, Republic of North Macedonia. *Toleho*, 1 (2), 76–84.
- Günçe K. & Misirlisoy, D. (2014). Adaptive reuse of military establishments as museums: Conservation vs. museography. *WIT Transactions on the Built Environment*, 143, 125–136.
- Ilić, B. (2017). Vojska i urbanistička slika Beograda tokom XIX i početkom XX veka. *Kultura*, 154, 35–54. [Илић, Б. (2017). Војска и урбанистичка слика Београда током XIX и почетком XX века. *Култура*, 154, 35–54].
- Kadijević, A. (2005). *Estetika arhitekture akademizma: (XIX–XX vek)*. Beograd: Građevinska knjiga. [Кадиевић, А. (2005). *Естетика архитектуре академизма: (XIX–XX век)*. Београд: Грађевинска књига].
- Kadijević, A. (2007). Ђorđević, Dragutin, arhitekta. U: Popov, Č. (ur.), *Srpski biografski rečnik*, knjiga 3 (538–539). Novi Sad: Matica srpska. [Кадиевић, А. (2007). Ђорђевић, Драгутин, архитекта. У: Попов, Ч. (ур.), *Српски биографски речник*, књига 3 (538–539). Нови Сад: Матица српска].
- Kadijević, A. (2019). Globalizacija – generator krize autorske arhitekture i potiskivanja nasleđa u Srbiji. U: Dimitrijević Marković, S. (ur.), *Kulturno nasleđe – rizici i perspektive: zbornik radova* (61–70). Beograd: Zavod za zaštitu spomenika kulture grada Beograda. [Кадиевић, А. (2019). Глобализација – генератор кризе ауторске архитектуре и потискивања наслеђа у Србији. У: Димитријевић Марковић, С. (ур.), *Културно наслеђе – ризици и перспективе: зборник радова* (61–70). Београд: Завод за заштиту споменика културе града Београда].
- Kadijević, A. (2019a). Globalizacija kao restriktivna kulturna praksa i elementi njene predistorije u srpskoj arhitekturi. *Nasleđe*, XX, 115–

133. [Кадиевић, А. (2019). Глобализација као рестриктивна културна пракса и елементи њене предисторије у српској архитектури, *Наслеђе*, XX, 115–133].
- Kadijević, A. (2023). Neraskidive spone: Srpski arhitekti i vojska (XIX–XXI vek). *Zbornik radova Akademije umetnosti*, 11, 62–83.
- Kadijević, A. (2023a). *Jugoslovenska arhitektura između dva svetska rata (1918–1941): konteksti tumačenja*. Beograd: Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, Centar za muzeologiju i heritologiju. [Кадиевић, А. (2023). *Југословенска архитектура између два светска рата (1918–1941): контексти тумачења*, Београд: Филозофски факултет, Универзитет у Београду, Центар за музеологију и херитологију].
- Maneвић, Z. (1972). Novija srpska arhitektura. U: Maneвић, Z. (ur.). *Srpska arhitektura 1900–1970*. Beograd: Muzej savremene umetnosti.
- Maneвић, Z., Domljan, Ž., Šumi, N., Štraus, I., Konstantinovski, G. i Milić, B. (1986). *Arhitektura XX veka*. Beograd: Prosveta.
- Maneвић, Z. (2008). *Leksikon neimara*. Beograd: Građevinska knjiga. [Маневић, З. (2008). *Лексикон неимара*. Београд: Грађевинска књига].
- Mišić, B. (2022). *Srednja Evropa i Beograd: arhitektonski uticaji 1919–1941*. Beograd: Zavod za zaštitu spomenika kulture grada Beograda. [Мишић, Б. (2022). *Средња Европа и Београд: архитектонски утицаји 1919–1941*. Београд: Завод за заштиту споменика културе града Београда].
- Nedić, S. (1976). Urbanističko uređenje Beograda od 1886. do 1914. godine. *Godišnjak grada Beograda*, XXIII, 177–178. [Недић, С. (1976). Урбанистичко уређење Београда од 1886. до 1914. године. *Годишњак града Београда*, XXIII, 177–178].
- Nestorović, B. (1974). Pregled spomenika arhitekture u Srbiji XIX veka. *Saopštenja*, X, 141–168. [Несторовић, Б. (1974). Преглед споменика архитектуре у Србији XIX века. *Саопштења*, X, 141–168].
- Nestorović, B. (2014). *Arhitektura Srbije u XIX veku*. Beograd: Art Press. [Несторовић, Б. (2014). Архитектура Србије у XIX веку. Београд: Art Press].
- Nestorović, N. (1937). *Građevine i arhitekti u Beogradu prošlog stoleća*. Beograd: Udruženje jugoslovenskih inženjera i arhitekata. [Несторовић, Н. (1937), *Грађевине и архитекти у Београду*

прошлог столећа. Београд: Удружење југословенских инжењера и архитеката].

- Nikolić, M. (2022). *Kulturno nasleđe i pitanje autentičnosti*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Arhitektonski fakultet. [Николић, М. (2022). *Културно наслеђе и питање аутентичности*. Београд: Универзитет у Београду – Архитектонски факултет].
- Popadić, M. (2018). Generalštab Nikole Dobrovića kao memorijski topos u 21. veku. *Kultura*, 159, 204–221. [Попадић, М. (2018). Генералштаб Николе Добровића као меморијски топос у 21. веку. *Култура*, 159, 204–221].
- Young, R., Monsos M., Woods, A., Webster, J. (1998). *Reference Guide to Army Adaptive Reuse Projects*. Salt Lake City: Center for Architectural Studies. University of Utah and Army Construction Engineering Research Laboratories.
- Stojanović, S. (1912). *Srpski neimar. Opis građevinskih radova i izrada sa slikama*. Beograd: Električna štamparija S. Horovica. [Стојановић, С. (1912). Српски неимар. Опис грађевинских радова и израда са сликама. Београд: Електрична штампариа С. Хоровица].
- Schliemann, B. and Mullin, J. and Kotval-K, Z. (2017). The adaptive reuse of closed military bases in New England. *International Journal of Heritage Architecture: Studies, Repairs and Maintenance*, 1 (2), 216–225.

CONTEMPORARY PERCEPTION OF MILITARY SITES IN THE URBAN CORE OF BELGRADE: A CASE STUDY OF BARRACKS VII OF THE REGIMENT

SUMMARY

The last decades of the 19th century were marked by a rapid growth and strengthening of the Serbian army, stemming as a logical culmination of gaining state independence and profound political reforms. With the need to enhance military infrastructure through the construction of specific typology of facilities, the army became a significant patron in the field of architecture, engaging some of the most prominent builders of the domestic architectural scene for its projects. Aimed at asserting the authority of the military institution, the idea of militarizing the urban core of Belgrade was materialized in the area around Nemanjina, Kneza Miloša, and Resavska streets. An important segment of this process was the construction of the Barracks of the 7th Regiment (1901), designed according to the plans of

the renowned architect of the Ministry of War, Dragutin Đorđević (1866–1933). Following the modern principles of European states, it played a notable role in the further development of architectural structures of similar purpose. Besides its significance in these processes, the Barracks of the 7th Regiment earned a prominent place in the evolution of Serbian architectural academicism due to its artistic characteristics, which is also highlighted by the fact that it was declared a cultural monument in 1992. However, due to changed sociopolitical circumstances, Barracks VII of the regiment is currently confronted with numerous processes and mechanisms of the contemporary era, which seek to alter its original military role and purpose, as well as compromise its urbanistic dimension. The determinism and inevitability of these factors have necessitated that the primary objective of this study is to problematize and examine the perspectives and modalities of the functioning of the subject facility in significantly altered aspects of social reality. Planned globalist programs for transforming the immediate urban matrix, its demilitarization and repurposing, have articulated the need to offer potential resolutions for the preservation of military facilities, using Barracks VII of the regiment as a case study.

KEYWORDS: *Barracks of the VII Regiment, military facilities, academicism, globalization.*